

АБУ РАЙҲОН БЕРУНИЙНИНГ АСАРЛАРИДА ШАХСНИНГ АҲЛОҚИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

*Аҳмедова Маърифат Абдуллаевна - фалсафа фанлари номзоди,
доцент.*

Аннотация: Ушбу мақолада Абу Райхон Берунийнинг асарларида шахснинг ахлоқий хусусиятлари ҳақида маълумотлар берилган. Шунингдек мавзунини ўрганишда Берунийнинг энг машхур асарлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: муъжам ал-удабо, адиблар комуси, хиндистон, юлдузлар ҳақидаги фан, минералогия,

Беруний ўн бир аср олдин Хоразм вилоятида дунёга келган машхур ва мўтабар зот жаҳон фани ва маданиятига улкан ҳисса қўшган.

У йирик олим ва мутафаккир бўлиб, астрономия, математика, минералогия, картография, доришунослик, геодезия каби соҳаларда ажойиб асарлар яратган.

Абу Райхон Беруний яратган асарларнинг мавзулари кенг бўлиб бу мавзулар орқали янги-янги чўққиларни кашф этган, янги-янги фаразларни ўртага ташлаган.

Беруний буюк олим сифатида илғор фикрларнинг ҳомийси бўлиб қолади, ҳаётини фаолиятида уни тарғиб қилади.

Сайёх Ёкут ўзининг «Муъжам ал-удабо» (Адиблар комуси) китобларида «Беруний турли-туман илмлар тақсимида муккасидан кетган, китоблар таснифига шўнғиган. У доимо илмлар эшигини очар, қўли қаламдан, кўзи (китобга) қарашдан, кўнгли фикрлашдан сира бўшамаган»¹¹ деб таърифлаган.

Албатта, Ёкут бу фикрлари билан буюк алломанинг беназир илм эгаси эканлигини тавсифлаш эмас, балки чин илм фидойиси шахси, сийратига хос фазилятлар қандай бўлишлилигини уқтирган.

Аллома асарлари фалсафий ҳам психологик қарашлар билан «Хиндистон», «Юлдузлар ҳақидаги фан» каби асарларида тафаккур ҳамда онг ҳақида аҳамиятли фикрлар баён қилинган. Бу фикрлар ўз даврида фан оламининг иқболи эди. Улар бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотган эмас.

¹ Булгаков П. Г. Берунийнинг ижтимоий фанлар соҳасидаги илмий мероси. - Тошкент: Фан, 1973 Б-98

Беруний ўз асарларида Шарқ мутафаккирларининг фикрларини ҳам таҳлил қилиб, шарҳлаб берган, айниқса, мутафаккир Аристотелнинг асарларини, уни қарашларини чуқур таҳлил қилган.

Абу Райҳон Беруний нутққа диққатини қаратиб, тил одамларни боғловчи восита эканлиги ҳамда тил ва тафаккур бирлиги тараққиётни белгиловчи воситалар илм равнақида уларни ақамияти беқиёс эканлигини алоҳида уқтиради.

Унинг фикрича, идрок қилиш муҳим жараён, сезиш эса унданда муҳимроқ. Олим назарий билимлар сезиш билан амалийдир, деган фикрини илгари сурган.

Инсон табиати ҳақида Беруний шундай таъриф келтиради: «Инсон табиатига кўра жуда мураккаб танадир, чунки бир-бирига қарама – қарши бўлақлардан ташкил топган ҳамда бир-бирига бўйсунувчан». Қалб бўлса, кўпинча темпераментга боғлиқдир, шунинг учун ҳам турлилиги билан фарқланади. Маълумки, қарама-қаршилиқлар бирликни келтириб чиқариш учун янгиликка интиладилар, бу интилишлар турлича бўлиб, бир-биридан фарқларга эга бўлган инсонларни келтириб чиқаради». ²

Абу Райҳон Беруний «Минералогия» асарида темперамент тўғрисида тўхталиб, инсоннинг бу хусусияти табиатга боғлиқлигини исботлаб берган. Инсон хотираси ҳамда билими ўртасида тенглик белгисини қўйилиб, улар бир-бирини тўлғазиб асослаб беради. Инсон психик фаолиятининг ажралмас қисми унинг хотиралари эканлигини таъкидлайди.

Беруний «Юлдузлар ҳақида» китобининг «Атрология» бўлимида, психологияни билиш фақат мураббий ҳамда ўқувчига эмас, балки астрология ҳам шарт эканлигини таъкидлайди. Чунки астрологнинг олдиндан билиш, ҳолатларни таҳлил қилиш ҳамда айтиб бериш услубини қўллашда психологик ёндашиши катта аҳамият касб этади. Беруний ўзининг бир қарашдаёқ одамлар фикрларини ўқиш ҳамда содир бўладиган воқеаларни олдиндан билиш қобилияти билан ҳам ном қозонган. Психология фани йўналишларини таҳлил қилишда унинг шахсига хос бу хусусиятлар катта аҳамият касб этганлиги аниқ.

² Каримов И.А, Жисмоний ва маънавий етук авлодни тарбиялаш-бош мақсадимиз. 12-жилд.
– Т., Ўзбекистон, 2004 Б- 17

Фан оламида Абу Райхон Беруний яшаган ва ижод қилган даврни Беруний даври деб атаганлар ва буни барча тан олган. Баъзи олимларнинг фикрича Хоразмда фан ва маданиятнинг энг ривожланган даври Ал-Хоразмий ва Беруний даври деб таъкидланиб келинар эди. Бугунги кунда ёшларимизга турли шарт-шароитлар яратилган бўлиб, иқтидорли ва истеъдодли келажак эгалари кашф этилмоқда. «Хаётнинг қайси соҳасини олмайлик,- деган эди биринчи президентимиз И. А. Каримов, уларнинг барчаси охир-оқибатда шу масалага, яъни бизнинг қандай жамият қуришимиз ва шу жамиятга муносиб баркамол авлодни тарбиялашимизга бориб тақалади.»³

Бугунги кунда Берунийнинг бой илмий мероси Ўзбекистон ва ундан ташқарида чуқур ўрганилмоқда Беруний ҳақида ўзбектелефилм ижодкорлари 1974-йилда “Абу Райхон Беруний”³ филмини яратдилар. Қорақалпоғистон Республикасидаги шаҳар, туман Беруний номига қўйилган. Тошкнет шаҳрида Хоразмда Беруний номида кўча, майдон, мактаб ва бошқа муассасалар бор. Бу юртимизда алломаларнинг билимлари изланишлари учун берилган катта мукофотдир. Беруний ўзининг “Мунажжимлик санъатидан бошланғич тушунчалар” асарида шахс ва унинг хусусиятлари ҳақида баён қилган.Беруний ўз замонасининг хамма фанларини: Астрономия, Физика, Маданиятшунослик ва бошқа аниқ ва гумонитар фанларини ўзлаштирган.

Беруний юлдузларга қараб инсон тақдирини билиш мумкинлигини ёзиб қолдирган. Хусусан, юлдузларнинг жойлашувига кўпроқ эътибор берган. Хозирги кунга келиб нафақат юлдузларга қараб балки, шахснинг қиёфасига қараб унинг хусусиятлари, характери ўрганилмоқда.

³ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси – 2000 Б- 720.